

Suradnja škole i obitelji kao bitan čimbenik odgoja i obrazovanja za održivi razvoj

Bogojević, Hrvoje

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:275504>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-21**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

HRVOJE BOGOJEVIĆ

**SURADNJA ŠKOLE I OBITELJI KAO BITAN ČIMBENIK ODGOJA I
OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ**

Diplomski rad

Pula, rujan 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

HRVOJE BOGOJEVIĆ

**SURADNJA ŠKOLE I OBITELJI KAO BITAN ČIMBENIK ODGOJA I
OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ**

Diplomski rad

JMBAG: 0265005119, redoviti student

Studijskismjer: Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

Predmet: Pedagogija

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Pedagogija

Znanstvena grana: Opća pedagogija

Mentorica: doc. dr. sc. Marina Diković

Komentorica: prof. dr. sc. Nevenka Tatković

Pula, rujan 2016.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, HRUOJE BOGOJEVIĆ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile

u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom SURADNJA ŠKOLE I OBITELI KA O BITAN ČIMBENIK ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 21. 9. 2016. (datum)

Potpis

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani HRVOJE BOGOTJEVIĆ kandidat za magistra PRIMARNOG OBRAZOVANJA ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 21.9., 2016. godine

Sadržaj:

1. Uvod	3
2. Suradnja škole i obitelji	4
2.1. Odnos roditelja i škole	5
2.2. Značajke kvalitetnog odnosa obitelji i škole.....	7
2.3. Uvjeti za izgradnju kvalitetne suradnje obitelji i škole	8
2.4. Partnerstvo i suradnja	10
2.5. Zakonske odredbe suradnje škole i roditelja	12
2.6. Suradnja škole i vanjskih dionika.....	14
3. Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj	17
3.1. Konceptije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	20
3.1.1. Pristupi u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj	24
3.2. Uporišta za odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u nacionalnim i međunarodnim dokumentima i kurikulumu	25
2. 3. Povezanost odgoja i obrazovanja za održivi razvoj i nastavnog predmeta Priroda i društvo	31
2.4. Uloga učitelja u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj	34
4. Suradnja obitelji i škole kao bitan čimbenik odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	38
5. Primjer projektnog pristupa odgoju i obrazovanju za održivi razvoj s ciljem suradnje roditelja i škole: Očuvanje i zaštita izvornih pasmina domaćih životinja Republike Hrvatske	39
6. Zaključak	46
7. Literatura	47

8. Prilozi.....	49
9. Sažetak.....	50
10. Summary	51

1. Uvod

Suradnja i suradnički odnosi obitelji i škole neupitno doprinose kvaliteti odgojno-obrazovnog procesa, posebice ako uzmemo u obzir da su to dvije najutjecajnije sredine odgoja i obrazovanja djeteta i učenika. Valja uzeti u obzir i činjenicu da niti jedna navedena sredina ne može zamijeniti drugu. Iz tih razloga suradnički odnosi obitelji i škole bitno utječu na razvoj djeteta i učenika.

Odgaj i obrazovanje za održivi razvoj sveobuhvatna je tema koja se veže na tri dimenzije održivosti održivog razvoja. Dimenzije održivosti su okolišna, društvena i ekonomska, koje su međusobno ovisne. Savladavanje odgojnih i obrazovnih zadaća održivog razvoja priprema učenike na djelovanje u društvu radi postizanja osobne i opće dobrobiti. Odgojne i obrazovne sredine imaju stoga veliku odgovornost pridonijeti stvaranju društva temeljenog na održivosti.

Ako se uzme u obzir da su među vodećim načelima odgoja i obrazovanja za održivi razvoj upravo suradnja i partnerstvo, učenje kroz akciju i participativne modele, poticanje kritičkog mišljenja te uključivanje šireg kruga dionika; tada možemo uključiti pretpostavku da je suradnja škole i obitelji bitan čimbenik odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

2. Suradnja škole i obitelji

Mnogi čimbenici djeluju na razvoj djeteta i učenika, međutim među najvažnijim su obitelj i škola. Rosić (1998, 105) opisuje obitelj kao „prirodnu životnu i odgojnu zajednicu“, dok školu opisuje kao „profesionalnu ustanovu društva“.

Neki autori (Ljubetić, 2013) smatraju da je za izgrađivanje partnerstva između obitelji i škole prvenstveno potrebno imati kompetentne praktičare (odgojitelje, učitelje, stručne suradnike) koji razumiju praksu čiji su sastavni dio.

Ljudski odgoj se ostvaruje u brojnim odgojnim sredinama. Te sredine mogu se podijeliti u dvije osnovne skupine. Prve jesu intencionalne odgojne sredine tj. ustanove čija je osnovna djelatnost odgoj, škola i obitelj. Druge jesu funkcionalne odgojne sredine tj. ustanove i socijalne sredine u kojima se, uz ostale, neinstitucionalno ostvaruje odgojni proces (Mušanović, Rosić, 1997, u Rosić, Zloković, 2003).

Najutjecajnije odgojne sredine su obitelj, predškolske ustanove, škola, mediji, sredine u kojima se provodi slobodno vrijeme, vršnjaci i proizvodne cjeline. Svaka od njih na dijete ima određeni odgojno-obrazovni utjecaj. Ti utjecaji su različiti i niti jedna sredina ne može u potpunosti ostvariti odgojno-obrazovne potrebe djeteta. Zato je važno njihovo povezivanje i skladno djelovanje. Sukladno s time dužnost obitelji je uspostavljanje kvalitetnih odnosa sa svim ustanovama koje utječu na razvoj njihove djece.

Kada govorimo o utjecajnim sredinama Mrkonjić i Kolega (2004, 204) smatraju da „među najvjerojatnije definitivno spadaju obitelj, kao primarna odgojna zajednica, i škola kao institucionalni oblik odgoja i obrazovanja“. Obitelj i škola kao odgojne sredine imaju presudno značenje u životu pojedinca.

Dakle, obitelj je prva i temeljna odgojna sredina u kojoj se dijete rađa, boravi, njeguje, raste, odgaja, stječe različita iskustva, razvija se, obrazuje, potiče, uči za život, uspostavlja komunikaciju (Rosić, 1998; Rosić, Zloković, 2003). Ona pruža primarnu emocionalnu, socijalnu i tjelesnu zaštitu. Škola je s druge strane profesionalna odgojno-obrazovna ustanova u kojoj dijete provodi mnogo vremena i stječe osnovno obrazovanje nužno za život i rad, te uz obitelj ima najjači utjecaj na njega. Sukladno s

time iznimno je važan odnos upravo te dvije utjecajne sredine pa možemo govoriti o suradničkom odnosu i odgoju.

Mnogi autori (Rosić, Zloković, 2003) slažu se da su odgoj i obrazovanje najsloženije i najodgovornije ljudske djelatnosti, a ovise o brojnim vanjskim i unutarnjim čimbenicima od kojih su škola i obitelj najutjecajnije te je nužno njihovo povezivanje i razvijanje partnerskih i suradničkih odnosa.

Osnovna razlika između roditeljskog odnosa s djetetom i odnosa škole prema djetetu je snažniji emocionalni odnos koji podrazumijeva povjerenje, razumijevanje, ljubav, pripadnost, sigurnost i individualni pristup djetetu. Roditelji najbolje poznaju svoju djecu i sukladno tome mogu objasniti i razumjeti njihovo ponašanje. Da bi se dijete najbolje razvilo u granicama svojih mogućnosti i potencijala, treba poznavati njegove osobine, interese, potrebe, prednosti i nedostatke. Te osobine prepoznaju roditelji kod kuće i učitelji u školi te ih je potrebno međusobno izmjenjivati kako bi se uspješno rješavali učenikovi problemi i teškoće te osigurao njegov uspjeh i napredak.

2.1. Odnos roditelja i škole

Polaskom djeteta u školu započinje novi, specifičan odnos roditelja i škole. Odnos roditelja i škole kroz povijest se različito definirao ovisno o njegovim ciljevima i zadacima. Prvotna zadaća odnosa bila je isključivo informativna, roditelje se informiralo o uspjehu i ponašanju učenika u školi, komunikacija je bila jednosmjerna, od strane učitelja, a roditelji su bili tek pasivni slušatelji. Suvremeni odnos podrazumijeva dvosmjernu komunikaciju i aktivnost roditelja i njihovo uključivanje u planiranje i organiziranje odgojno obrazovnog procesa. Danas je to složen i dugotrajan proces koji od roditelja i školskih djelatnika zahtijeva ulaganje napora kako bi se zadovoljili obostrani interesi i ostvario unaprijed postavljen cilj.

Postoje različiti termini i definicije odnosa škole i obitelji. Najčešće se spominju komunikacija, participacija, (su)odlučivanje, uključivanje roditelja, rad s roditeljima, obiteljska podrška, partnerstvo s roditeljima, suradnja itd. Kako god se nazivao ili definirao taj odnos ima jedan cilj: razvoj optimalnih mogućnosti i sposobnosti svakog djeteta. Na njega utječu razni pedagoški, psihološki, socijalni i kulturni čimbenici te

stoga roditelji i škola moraju djelovati skladno i jedinstveno kako bi djetetu pružili tjelesnu, socijalnu i emocionalnu zaštitu i poticali razvoj njegovih potencijala poštujući ga kao specifičnu jedinku. Kako bi to ostvarili, nužno je uspostaviti kvalitetan odnos koji će razvijati i njegovati za vrijeme djetetova pohađanja škole (Ljubetić, 2013; Starčić, Uzelac, 2002; Rosić, 1998; Mrkonjić, Kolega, 2004).

Obzirom na cilj, pretpostavke i način realizacije cilja postoje različiti modeli odnosa roditelja i škole. Neki autori (Rađenović, Smiljanić, 2007) ovisno o mogućnosti roditeljskog utjecaja na donošenje odluka razlikuju:

- model stručnjaka: učitelj donosi sve odluke, a roditelji imaju vrlo mali ili nikakav utjecaj
- transmisijski model: učitelj donosi odluke, ali roditelj se prihvaća kao izvor informacija i pomaže u radu s djecom
- model korisnika: roditelji imaju pravo sudjelovati u donošenju odluka o odgoju i obrazovanju svoga djeteta
- zaštitnički model: odvajanje uloga roditelja i učitelja
- model obogaćenja kurikulumu: uključivanje roditelja u nastavu i obradu nastavnih sadržaja s ciljem upoznavanja različitih kultura i običaja
- model partnerstva: međusobno poštivanje i uvažavanje kompetencija roditelja i učitelja.

Kvalitetu odnosa roditelja i odgojno-obrazovnog djelatnika može se gledati i kroz stupanj i način uključenosti roditelja u rad ustanove, te ulogom roditelja u školi koje su neki autori (Gordon, 1996, u Rosić, Zloković, 2003) formirali u pet različitih roditeljskih uloga:

- roditelj kao podrška – svojim djelovanjem izvan ustanove i davanjem određenih usluga ili sredstava podržava rad
- roditelj kao učenik – sudjeluje na seminarima ili u školama za roditelje kojima se podiže pedagoška kultura roditelja
- roditelj kao učitelj svoje djece – posuđuje knjige, igračke i ostala didaktička sredstva za rad s djetetom kod kuće
- roditelj kao učitelj u grupi – pomaže u pripremi aktivnosti i materijala.

Iako se teži suprotnom, smatra se da su roditelji i dalje pasivni primatelji informacija, te da još uvijek ograničeno sudjeluju u školskim aktivnostima i imaju mali utjecaj na donošenje odluka o aktivnostima škole. Kako bi povezivanje roditelja i škole bilo što jednostavnije i kvalitetnije Rosić i Zloković (2003) kao neizostavna načela ističu povezivanje sa stručnom službom, primjenu različitih oblika rada i aktivnosti, uspostavljanje pozitivne komunikacije, provođenje programa edukacije roditelja u školi i posjete obitelji.

Američki znanstvenik Epstein (1995)¹ konstruirao je model suradnje škole i obitelji ali i zajednice koji se sastoji od šest područja:

- roditeljstvo
- komunikacija škole i roditelja
- podrška učenicima u učenju kod kuće
- volontiranje roditelja u školi
- sudjelovanje roditelja u donošenju odluka i upravljanju školom
- suradnja između škole i zajednice.

Mnogi hrvatski autori (Miljević-Ričićki i sur., 2011; Kovač, Buchberger, 2013) radili su istraživanja i unaprjeđivali praksu upravo na osnovama ovog modela.

2.2. Značajke kvalitetnog odnosa obitelji i škole

Kvalitetan odnos je skladno i jedinstveno djelovanje roditelja i škole kako bi se uspostavio kontinuitet u životu i radu učenika koji je jedna te ista osoba kod kuće i u školi. Karakterizira ga dvosmjerna komunikacija u kojoj roditelji i učitelji izmjenjuju svoja iskustva i informacije. Kvalitetan odnos uključuje pomaganje roditeljima u radu kod kuće i učiteljima u radu u školi na način da roditelji i škola zadržavaju svoju primarnu ulogu, odnosno roditelj ne preuzima profesionalnu ulogu učitelja, niti učitelj primarnu ulogu odgojitelja. Njihova specifična znanja i sposobnosti međusobno se nadopunjuju i uvažavaju se njihove različite mogućnosti. Međusobno si pružaju potporu, zajednički donose odluke i zajednički snose odgovornost. Kvalitetan odnos

¹ Rad preuzet s: https://www.corwin.com/sites/default/files/upm-binaries/6799_epstein_ch_1.pdf (27.6.2016.)

podrazumijeva obostrani doprinos radu, dvosmjernu komunikaciju, ravnopravnost, međusobno poticanje i pomaganje te dijeljenje odgovornosti. Odgojni postupci razrađuju se diskusijom, izmjenom mišljenja i zajedničkim dogovorom. Kvalitetni odnos podrazumijevaju aktivno uključivanje roditelja u djetetov školski život na način da školski stručnjaci ne nameću svoje stavove ili optužuju roditelje ukoliko smatraju da griješe. Potrebno je kreativnim idejama navesti roditelje da sami dođu do zaključka i promijene stavove ili postupke.

2.3. Uvjeti za izgradnju kvalitetne suradnje obitelji i škole

Uspostava i održavanje kvalitetnog odnosa roditelja i škole je složen proces koji se postepeno ostvaruje. Kako bi najprije izgradili, a zatim i njegovali kvalitetne odnose roditelji i školski djelatnici moraju se prije svega dobro poznavati. Učitelji moraju upoznati obiteljsku sredinu i uvjete života, odnosno strukturu i funkcioniranje obitelji djeteta, a roditelji rad škole i školske obveze kako bi razumjeli odgojne ciljeve i zadaće škole. Kao bitan preduvjet za kvalitetne odnose s roditeljima je poznavanje istih, njihovih obiteljskih prilika, ali i interes za njih te senzibilnost za njihova osjećanja, raspoloženja te želja da se roditelju pruži odgovarajuća pomoć u određenom trenutku (Rosić, Zloković, 2003). Važno je da se razumiju motivi, ciljevi i potrebe svakog člana odnosa. Pretpostavke za izgradnju kvalitetnih odnosa su međusobno uvažavanje i poštivanje te otvorenost za prihvaćanje savjeta i mijenjanje vlastitih stavova i postupaka u odgoju. Preduvjet je da učitelj prihvati stavove roditelja, a roditelj uvažava učitelja kao stručnjaka te da oba objektivno sagledavaju situacije. Također potrebno je da i jedni i drugi ulažu napore i aktivno sudjeluju u zadaćama koje su im postavljene, te u njima pokušaju pronaći zadovoljstvo. Pri tome je važno realno procijeniti mogućnosti učitelja i roditelja i od njih imati realna očekivanja. Za uspostavu kvalitetnih odnosa važno je da roditelji podupiru autoritet škole i učitelja i obrnuto.

Da bi odnosi roditelja i škole bili kvalitetni, razrednicima se savjetuje da:

- komunikaciju s roditeljima uspostave na samom početku školske godine, prije no što se pojave problemi

- upoznaju što detaljnije obitelj svakog učenika (kroz razgovore s učenicom, roditeljima ili posjetom roditeljskom domu)
- komunikaciju održavaju tijekom cijele godine
- ukoliko roditelji ne dolaze u školu nazovu ih ili kontaktiraju pismenim putem, ali ne napadaju ili optužuju
- razgovor započnu s pozitivnim informacijama o djetetu, a zatim prijeđu na probleme.

Ovim pristupom roditelji lakše prihvaćaju neugodne informacije o djetetu i spremniji su za dogovor o rješavanju problema (Rađenović, Smiljanić, 2007).

Prema Rosiću (2005, 198) za uspostavu i njegu kvalitetnih odnosa potrebno je:

- objasniti roditeljima potrebu surađivanja s učiteljem, pedagogom i stručnim suradnicima
- ne umanjivati ili preuveličavati problem
- u razgovoru s roditeljima koristiti jednostavan rječnik i poznate mu termine
- ako dijete nije ugroženo ostaviti roditelju dovoljno vremena i mogućnosti da se posavjetuje s drugim stručnjacima
- odrediti krajnji rok za prvu profesionalnu intervenciju
- roditelja izvješćivati o napredovanju djeteta i daljnjem radu s njim
- ne pokazivati ljutnju, nestrpljenje, osuđivanje zbog neprimjerenih ili neočekivanih reakcija roditelja
- smanjiti moguće izvore sukoba na najmanju mjeru.

Prema Popoviću (2008) slijedeći su načini izgradnje i njege kvalitetnih odnosa roditelja i škole:

1. Aktivno uključivanje roditelja u proces obrazovanja njihove djece što podrazumijeva:

- provođenje različitih načina dogovora i odabir najprikladnijih
- pronalaženje načina kako roditelji svojim znanjima, vještinama i interesima mogu pridonijeti nastavi, izvannastavnim aktivnostima i općenito radu škole

- održavanje predavanja i tematskih radionica o važnosti sudjelovanja roditelja u odgoju i obrazovanju te razvoju vještina i talenata njihove djece
- omogućavanje roditeljima predlaganje i održavanje radionica sukladno svojim interesima.

2. Razmjena iskustava roditelja koja im omogućuju da čuju iskustva drugih roditelja vezana uz odgoj i obrazovanje. Ti susreti mogu biti u sklopu roditeljskih sastanaka ili neformalnog, samoorganiziranog susreta u prostorijama škole.

3. Otvaranje dijaloga o stajalištima i očekivanjima vezanim uz sudjelovanje roditelja u radu škole, odnosno dogovaranje očekivanja, podjela odgovornosti i uspostava partnerstva čime bi se izbjegli nesporazumi uzrokovani različitim doživljavanjem roditeljske uključenosti u rad škole.

4. Uključivanje roditelja u proces povezivanja škole i lokalne zajednice volontiranjem roditelja u aktivnostima koje ih povezuju.

5. Podupiranje nastavnika u razvoju kvalitetnih odnosa s roditeljima različitim oblicima edukacije i razvoja kompetencije za uspostavljanje odnosa s roditeljima.

2.4. Partnerstvo i suradnja

Kao što smo ranije naveli, postoje različiti termini kojima se odnos roditelja i škole imenuje, ipak najčešći i najprihvaćeniji su partnerstvo i suradnja.

Popović (2008, 41) smatra da je „partnerstvo proces kojim se uči kako raditi zajedno, u timu, i uvažavati što svaki partner donosi u odnos“.

Načela partnerskog odnosa roditelja i škole su:

- poštivanje prava roditelja da sudjeluju u donošenju određenih odluka i da budu informirani o razvoju svoga djeteta
- ravnopravnost bez obzira na različitu razinu znanja i iskustva
- obostranost u radu i preuzimanju odgovornosti
- osnaživanje, odnosno učenje roditelja, uvažavanje njihovih želja i ideja.

Kvalitetan partnerski odnos između roditelja i učitelja, osim zajedničkog cilja trebalo bi karakterizirati uzajamno poštovanje i uvažavanje, dogovaranje, zajedničko odlučivanje.

Usporedo partnerstvu suradnja se najčešće definira kao odnos između dvije ili više jedinki koje zajednički rade kako bi ostvarile zajednički cilj. Taj je odnos više ili manje određen i podrazumijeva obveze i odgovornost svih jedinki te ima društvenu i pedagošku važnost. „Za kvalitetnu suradnju važno je jasno postaviti cilj dogovaranja, tijekom suradnje i preuzetih aktivnosti koje će iz nje proisteći“ (Sadić, 2006, u Popović, 2008, 50). Postupcima vrednovanja trebalo bi utvrditi djelotvornost, dok bi refleksijom trebalo osigurati kvalitetu suradnje na dobrobit učenika i škole, ali i cijelog društva.

Suradnja roditelja i učitelja može se definirati kao proces međusobnog informiranja, savjetovanja, učenja, dogovaranja i druženja, a s ciljem dijeljenja odgovornosti za dječji razvoj, a suradnički odnos je odnos između roditelja i učitelja u kojemu su roditelji i učitelji:

- jednaki: jedni prema drugima odnose se kao kolege i istomišljenici, dijeleći informacije, obveze i ciljeve vezane uz odgoj djeteta
- aktivni: obje strane imaju aktivnu ulogu u poticanju dječjeg razvoja
- odgovorni: obje strane imaju određena prava, ali i dužnosti (Maleš, 2002, u Rosić, Zloković, 2003).

Prema istraživanju provedenom 2004. godine na uzorku od 42 osobe s ciljem procjenjivanja potrebe za suradnjom u relaciji dva subjekta odgojno-obrazovnog sustava (roditelja i škole) navode se tri osnovna elementa suradnje koja su prisutna u suradničkom odnosu roditelja i škole:

- Grupa: više jedinki udruženih u zajednički pothvat s ciljem ostvarivanja nekog dogovorenog cilja, a korištenjem svih raspoloživih osobnih potencijala
- Rad: ulaganje intelektualnog ili fizičkog napora u obavljanje poslova koji rezultiraju primicanju zajedničkim ciljevima
- Zajednički cilj: dogovoreno i svima jasno objašnjeno finalno stanje koje je dosegljivo uložnim naporima pojedinca u grupi i grupe koja

posjeduje vjeru u cilj, motiviranost za postizanje cilja, te znanja, vještine, sposobnosti i osobine sukladne potrebama za postizanje cilja.²

Osnovni zadaci suradnje obitelji i škole su pedagoško obrazovanje i podizanje pedagoške kulture roditelja, koordiniranje i usklađivanje djelovanja obitelji i škole, nadoknađivanje nedostatka odgojnoj djelovanja u obitelji, podjela odgovornosti u odgoju i obrazovanju djece, te međusobno jačanje autoriteta škole i roditelja (Ređenović, Smiljanić, 2007). Ti se zadaci ostvaruju različitim modalitetima ili organizacijskim formama, odnosno oblicima suradnje roditelja i škole koji se najjednostavnije dijele na skupne i individualne oblike. Unutar suradnje s roditeljima postoje različite uloge koje roditelji zauzimaju u odnosu na rad školske ustanove. Dva osnovna načina suradnje s roditeljima su:

- rad s roditeljima
- roditeljsko uključivanje.

Također, roditelji sa školom mogu surađivati na način da joj pružaju podršku i pomoć, te sudjeluju u događajima i aktivnostima kojima se provodi kontrola škole.

2.5. Zakonske odredbe suradnje škole i roditelja

Pravne aspekte suradnje, ali i prava i obaveze izriče i zakonodavac. Na temelju članka 72., stavka 9. *Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (Narodne novine, broj 87/08 i 86/09) ministar znanosti, obrazovanja i športa donosi Pravilnik o praćenju i ocjenjivanju odgojno-obrazovnih postignuća učenika u osnovnoj i srednjoj školi. Njime se utvrđuju načini, postupci i elementi vrednovanja odgojno-obrazovnih postignuća učenika u osnovnoj i srednjoj školi te prava i dužnosti učitelja/nastavnika, učenika i njihovih roditelja/skrbnika (u daljem tekstu: roditelja) u postupcima praćenja, provjeravanja i ocjenjivanja učenika tijekom školske godine.³

Prava i obveze roditelja opisuje u članku 4. u kojemu se navodi:

² Preuzeto s: <http://free-zg.htnet.hr/ZeljkoBurcar/Suradnja.pdf> (20.6.2016.)

³ Preuzeto s: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=9663> (10.2.2016.)

(1) Roditelj ima pravo biti usmeno i pisano obaviješten o redovitosti pohađanja nastave, o radu, zalaganju, obrazovnim postignućima, uspjehu i vladanju svog djeteta.

(2) Roditelj ima pravo od škole tražiti stručnu potporu u rješavanju odgojno-obrazovnih problema djeteta.

(3) Roditelj ima obvezu pratiti učenikovo pohađanje nastave, njegov rad i napredovanje te pomagati razredniku i učiteljima/nastavnicima u rješavanju djetetovih teškoća u odgojno-obrazovnom procesu.

(4) Roditelj je obvezan tijekom polugodišta najmanje jedanput informirati se kod razrednika o pohađanju nastave te o radu i napredovanju svog djeteta.

(5) Roditelj ima pravo uvida u radove i ocjene svog djeteta u školskoj dokumentaciji svih nastavnih predmeta.

Pravna osnova zapisana u zakonu ponekad nije dovoljna za njegovo poštivanje, naime niz tehničkih pitanja kao npr. U točki 2. Nedovoljan broj stručnih suradnika, ponekad daje poražavajuće rezultate. Buduća istraživanja ovih segmenata možda bi se mogla usredotočiti na istraživanje uspješnosti i zadovoljstva suradnjom.

Obveze i dužnosti razrednika vezane za suradnju s roditeljima su.

(1) Razrednik je obvezan četiri puta u nastavnoj godini obavještavati roditelja na roditeljskim sastancima o učenikovo motivaciji, interesu i razvoju njegovih sposobnosti te o njegovu radu, zalaganju, postignućima, uspjehu, izostancima i vladanju, a redovito jednom tjedno organizirati individualni informativni razgovor s roditeljem.

(2) Ako roditelj ne obavijesti razrednika o razlozima nedolaska na individualne razgovore i roditeljske sastanke tijekom jednog polugodišta, razrednik je dužan kontaktirati ga telefonom, zatim pisano, a o neodazivanju roditelja pisanim putem izvijestiti stručnu službu škole.

(3) Na zahtjev roditelja svaki je učitelj/nastavnik tijekom nastavne godine dužan dati obavijesti o postignućima i uspjehu njegova djeteta u nastavnom predmetu odnosno ostalim odgojno-obrazovnim postignućima.

(4) Roditelj ne može dobiti informacije iz stavka 1. i 3. ovoga članka u posljednja dva tjedna prije završetka nastavne godine.

(5) Roditelj može dobiti informacije iz stavka 1. i 3. ovoga članka do kraja školske godine za učenika koji je upućen na razredni, predmetni ili popravni ispit.

(6) Ukoliko učenik ima mjesec dana prije završetka polugodišta i/ili školske godine negativne ocjene iz više od dva nastavna predmeta, razrednik je o tome pisanim putem dužan obavijestiti roditelja i stručnu službu škole.

(7) Ako razrednik ili učitelj/nastavnik odbija roditelju dati pravodobne i potrebne obavijesti o postignućima i uspjehu učenika, roditelj o tome može izvijestiti ravnatelja škole.

Smatramo da i uvođenje e-dnevnika uvelike pomaže u ostvarivanju suradnje i pristupu informacija. Također, uvođenje e-dnevnika pospješuje transparentnost pri dostupnosti informacija roditeljima.

Obaveze i dužnosti ravnatelja opisane su u *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*:

(1) Ravnatelj je obavezan razmotriti svaki pisani prigovor roditelja na primjenu elemenata i mjerila pri provjeravanju i ocjenjivanju učenika te na ponašanje učitelja na nastavnom satu.

(2) Ako većina roditelja razrednog odjela na roditeljskom sastanku ima primjedbe na način vrjednovanja određenog učitelja/nastavnika, razrednik ima obvezu o tomu izvijestiti stručnu službu i ravnatelja koji je dužan postupiti u skladu sa svojim ovlastima i propisima.

Kako se već ranije opisalo uvođenje e-dnevnika, objasnit će se još jednom dostupnost informacija, što je veći dio zapisanog u zakonu. Suradnja škole i roditelja dobit će veći značaj prelaskom na kurikularni način poučavanja.

Kurikularni način poučavanja omogućava dovoljnu zastupljenost sadržaja i komponenti koje omogućavaju razvoj novih kompetencija za život mladih u društvu znanja. Time je u središtu poučavanja učenik, a ne sadržaj.

U svakom slučaju, smatramo da bi škola kao institucija trebala više i aktivnije razvijati partnerske i suradničke odnose s roditeljima.

2.6. Suradnja škole i vanjskih dionika

Jedan od glavnih ciljeva europske obrazovne politike, ali i važan strateški cilj je kvaliteta obrazovanja, dok je suradnja i uključivanje različitih dionika u područje odgoja i obrazovanja bitan indikator kvalitete. Kao najbolji način ostvarivanja kvalitete procesa odgoja i obrazovanja postavlja se potreba za razvojem koordiniranog

djelovanja između različitih dionika odgoja i obrazovanja (European Commission, 2009⁴). Razvoj suradnje prosvjetnih djelatnika (učitelja, nastavnika i stručnih suradnika), roditelja, lokalne i šire zajednice očituje se kao oblik podrške ostvarenja kvalitete obrazovanja (European Commission, 2007⁵), te kao mehanizam unaprjeđivanja nacionalnih obrazovnih sustava (European Commission, 2010⁶).

Iščitavanjem dokumenata Europske unije i Republike Hrvatske može se zaključiti da postoji politička spremnost i volja za razvoj suradničke dimenzije odgoja i obrazovanja, a Kovač i Buchberger (2013) smatraju da to pruža značajnu podlogu za njenu implementaciju. No, autori postavljaju pitanje provođenja željene suradnje kojom bi se tada postizala i podizala kvaliteta odgoja i obrazovanja, a posebno problematiziraju zatečene preduvjete za uspostavljanje i održavanje suradničkih odnosa.

Preporuke koje se pronalaze u dokumentima Europske Unije i Republike Hrvatske, a ističu zahtjeve za osnaživanjem suradničke dimenzije u odgoju i obrazovanju, potvrđene su rezultatima brojnih istraživanja. Istraživanja pokazuju s kojim dionicima i na koji način škole najviše i najčešće surađuju (Miljević-Riđički i sur., 2011) te o bitnim uvjetima uspostavljanja i održivosti uspješne suradnje. Kovač i Buchberger (2011) iznose mišljenje da je bitno propitati s kojim dionicima škole teže uspostavljaju uspješnu suradnju, te koji poticaji i mehanizmi trebaju za uspostavljanje i njegovanje poželjnih suradničkih odnosa.

Laslley i sur., (1992, u Kovač i Buchberger, 2011, 525) određuju termine suradnje i suradničkih odnosa u kojoj se suradnja i suradnički odnosi određuju kao međusobni odnos više dionika motiviranih zajedničkim ciljevima ili zajedničkom realizacijom određene aktivnosti i pri tome je:

- međusobno koristan
- precizno sadržajno definiran
- utemeljen na strukturiranoj povezanosti
- uz jasno utvrđene i uzajamno prihvaćene obaveze i odgovornosti
- diobu resursa.

⁴ Dostupno na: http://ec.europa.eu/europeaid/annual-reports_en (15.9.2016.)

⁵ Dostupno na: http://ec.europa.eu/europeaid/annual-reports_en (15.9.2016.)

⁶ Dostupno na: http://ec.europa.eu/europeaid/annual-reports_en (15.9.2016.)

Adelman i Taylor (2000, u Kovač i Buchberger, 2011) navode još neke odrednice suradnje poput:

- tipa interesa različitih dionika za suradnjom temeljenog na stjecanju i osiguravanju potrebnih resursa
- uspostavljenog načina komunikacije dionika u suradnji (dijalog, kompromis i sl.)
- određenog stupnja spremnosti dionika na promjenu i prilagodbu.

Neki autori ističu razliku u suradničkim odnosima škole i drugih dionika odgojno-obrazovnog procesa ovisno o tome nalazi li se škola u ruralnoj ili urbanoj sredini (Miljević-Riđički i sur., 2011). Autori smatraju da su škole u ruralnim sredinama zbog međusobne bolje komunikacije roditelja i učitelja, ali i prisnijeg odnosa škole s vjerskim institucijama i lokalnim poduzetnicima u znatnijoj prednosti pri realizaciji suradničkih odnosa. Miljević-Riđički i sur. (2011) dolaze do podataka da roditelji ruralnih sredina u nešto većoj mjeri pridaju važnost suradničkim odnosima, dok nasuprot tome roditelji iz urbanih sredina češće su spremni intervenirati ako smatraju da u školi nešto nije najbolje za njihovo dijete.

Akcijski plan za obrazovanje za održivi razvitak (Vlada Republike Hrvatske, 2011) donosi naputak da obrazovanje za održivi razvoj nije isključivo zadatak škola, već društva u cjelini. Ističe da se obrazovanje o prirodi i okolišu mora proširiti te postati komplementarno s drugim obrazovnim programima putem integriranog pristupa. U dokumentu se napominje kako kako se suradnjom između formalnog obrazovanja i drugih partnera donosi dodatna vrijednost, sama po sebi. Međutim, takva suradnja između različitih dionika je kompleksna te zahtijeva dodatan napor i dodatna financijska sredstva.

Načela obrazovanja za održivi razvoj u *Akcijском planu za održivi razvitak* (Vlada Republike Hrvatske, 2011) su:

- cjeloživotno učenje
- učenje kroz akciju i participativne metode
- suradnja i partnerstvo
- poticanje kritičkog razmišljanja, definiranja problema i pronalaženje i primjena rješenja

- integriranje tema održivog razvoja u sustav obrazovanja Republike Hrvatske
- uključenost širokog kruga dionika.

Iz navedenih načela lako je uočljivo da suradnički i partnerski odnosi te uključenost šireg broja dionika imaju ključnu ulogu u kvaliteti i ostvarivanju obrazovanja za održivi razvoj.

Kriteriji kvalitete u priručniku o odgoju i obrazovanju za održivi razvoj mogu se podijeliti u tri osnovna područja djelovanja škole i vezani su uz:

- kvalitetu poučavanja i procese učenja
- politiku škole i organizaciju rada
- odnose škole s vanjskim čimbenicima

3. Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj

Sam koncept odgoja i obrazovanja za održivi razvoj nastao je početkom 90-ih godina prošlog stoljeća, a povezivanje odgoja i obrazovanja te održivog razvoja počelo je provedbom *Agende 21.* u poglavlju 36. posvećenom obrazovanju, obuci i javnoj svijesti. U istom poglavlju navedena su četiri opća cilja:

- Promovirati i poboljšati kvalitetu obrazovanja – svrha je preusmjeriti cjeloživotno učenje na stjecanje znanja, vještina i vrijednosti potrebnih građanima za poboljšanje kvalitete života.
- Preusmjeriti kurikulum – od predškolske do fakultetske razine, o obrazovanju se mora ponovo promisliti i treba ga reformirati kako bi postalo sredstvo prenošenja znanja, osmišljenih obrazaca i vrijednosti potrebnih za stvaranje održivog svijeta.
- Podići razinu svijesti javnosti o konceptu OR-a – to će pomoći razvitku svjesnog, aktivnog i odgovornog građanstva na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini.
- Obučiti radnu snagu – kontinuirano tehničko i strukovno obrazovanje rukovoditelja i radnika, naročito onih koji rade u trgovini i industriji, doprinijet će usvajanju održivih modela proizvodnje i potrošnje.

Republika Hrvatska uključila se u europske i svjetske procese dogovaranja o održivom razvoju 1972. godine na I. konferenciji UN posvećenoj pitanjima zaštite ljudskog okoliša održane u Stockholmu, te prihvatila *Rezoluciju o zaštiti čovjekove sredine*. Na *Svjetskom sastanku na vrhu o okolišu i razvitku* u Rio de Janeiru donesena je *Deklaracija o zaštiti okoliša* 1992. godine kojom Republika Hrvatska podržava održivi razvoj. Iste godine na konferenciji u Riju, Republika Hrvatska podržala je *Agendu 21⁷ i Plan djelovanja*. Također, Republika Hrvatska 2000. godine preuzela je obveze koje proizlaze iz *Milenijske deklaracije i Milenijskih ciljeva razvitka* usvojenih na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda iste godine. U lipnju 2001. godine Vlada RH usvojila je *Načela razvitka RH* te njima odredila da će se razvitak RH u 21. Stoljeću zasnivati na održivosti. U *Akcijskom planu za odgoj za održivi razvitak* navodi se da preobražaj u uspješno društvo 21. stoljeća zahtjeva nastavak krupnih, sveobuhvatnih i neodgodivih promjena i postavljanje temelja europske Hrvatske kao civilnog, ekonomski uspješnog i demokratskog društva. „To znači izgradnju djelotvorne pravne države, aktivno prihvaćanje globalnih integracijskih procesa, promjenu odnosa između pojedinca i društva, promjenu mentaliteta i izgradnju prepoznatljivog identiteta te osiguravanje standarda“ (Vlada Republike Hrvatske, 2011, 3).

Važnost i uključenost šireg kruga dionika, suradnju i partnerstvo s vanjskim dionicima kao bitnom indikatoru kvalitete obrazovanja ističu mnogi autori (Tatković i sur., 2015; Uzelac i sur., 2014; Kovač i Buchberger, 2013; Armstrong 2011; Miljević-Riđički 2011). Ali i bitnim sredstvom i uvjetom održivosti obrazovnih promjena i reformi, s posebnim naglaskom na promjenama i uvođenju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

Promjene koje se događaju u svim sferama pa tako i u odgoju i obrazovanju uključuju nove modele poput odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Iako nije do kraja usuglašena ili općeprihvaćena definicija može se prihvatiti sljedeća „...odgoj i obrazovanje za održivi razvoj se još uvijek razvija kao široka i obuhvatna zamisao, obuhvaćajući međusobno povezana okolišna, gospodarska i socijalna pitanja⁸“. Njima se širi koncept obrazovanja za okoliš koje u sve većoj mjeri obrađuje

⁷ Agenda 21 su općeprihvaćeni principi održivog razvoja o kojima su se sporazumjele vlade 182 zemlje na sastanku na vrhu o Zemlji u Rio de Janeiru 1992. godine.

⁸ Informacije preuzete sa: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html (10.2.2016.)

široki raspon razvojnih tema. Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj također obuhvaća razne elemente razvoja i drugih ciljanih oblika obrazovanja.

Prema *Akcijском planu za obrazovanje za održivi razvitak* odgoj i obrazovanje za održivi razvoj predstavlja korištenje obrazovanja kao sredstva za postizanje održivosti. Vodeća načela odgoja i obrazovanja za održivi razvoj jesu cjeloživotno učenje, učenje kroz akciju i participativne metode, suradnja i partnerstvo, poticanje kritičkom mišljenja, definiranje problema i pronalaženje i primjena rješenja, integriranje tema održivog razvoja u sustav odgoja i obrazovanja Republike Hrvatske te uključenost šireg kruga dionika.

U *Okviru za akciju iz Dakra: obrazovanje za sve* – ispunjavanje naših zajedničkih obaveza, dokumentu UNESCO-a koji je na snazi od 2000. godine obrazovanje je prepoznato kao osnova za održivi razvoj, mir, stabilnost u/i među zemljama. Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj osmišljava i provodi u cilju razvitka svih aspekata učenja te poticanja promjena u ponašanju za održivo i pravednije društvo.

Dodatni poticaj odgoju i obrazovanju za održivi razvitak donijela je rezolucija UN *Desetljeće obrazovanja za održivi razvitak 2005.-2014.*, koja nastoji integrirati načela, vrijednosti i prakse održivog razvitka u sve vidove odgoja i obrazovanja u cilju rješavanja socijalnih, gospodarskih, kulturnih i ekoloških problema u 21. stoljeću te potaknuti promjene u ponašanju (Vlada Republike Hrvatske, 2005, 4). *Zakonom o zaštiti okoliša Republike Hrvatske* iz 2007. godine navedeno je da Vlada, lokalna uprava i samouprava te pravne osobe s javnim ovlastima u području zaštite okoliša dužni su poticati informiranje, izobrazbu, i poučavanje javnosti o zaštiti okoliša i održivog razvoja te utjecati na razvijanje svijesti o zaštiti okoliša u cjelini. U istom zakonu u poglavlju Odgoj i obrazovanje za zaštitu okoliša i održivi razvoj određeno je da država osigurava provedbu odgoja i obrazovanja za zaštitu okoliša i održivi razvitak u odgojno-obrazovnom sustavu u suradnji s nadležnim ministarstvom utvrđuje smjernice obrazovnog programa, a u skladu sa *Strategijom održivog razvitka Republike Hrvatske*⁹.

⁹ Dokument dostupan na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html (10.9.2016.)

3.1. Konceptije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj

Činjenica je da su sadržaji, aktivnosti, pristupi i metode učenja u korelacijskom odnosu. Postoji više modela i koncepcija, ali najprimjerenijima čine se pet cjelina ili koncepcija odgoja i obrazovanja koje su opisali Miljević-Ričički i sur. (2001) te Layov (2007) model integralne održivosti.

Pet cjelina ili koncepcija odgoja i obrazovanja za održivi razvoj (Miljević- Ričički i sur., 2001, u Tatković i sur. 2015, 35-36) su:

- Međuvisnost (u kojoj je svijet sustav u kojemu su svi elementi međusobno povezani: ljudi, događaji, trendovi, pojave)
- Poznavanje drugih i poštivanje različitosti (znanje i spoznaja o osobinama, kulturi i povijesti vlastitog naroda i njegova položaja unutar šire svjetske zajednice, poznavanje drugih kultura u vlastitoj zajednici i u različitim dijelovima svijeta, upoznavanje stereotipa o drugim kulturama njihovu izvoru i neopravdanosti)
- Socijalna pravda (poznavanje ljudskih prava, upoznavanje s dokumentima o ljudskim pravima, spoznaje da se ljudska prava ne poštuju u svim dijelovima svijeta te da pojedinci, institucije ili društva mogu pozitivno utjecati na ostvarivanje ljudskih prava i sloboda, razumjevanje da čovjek osim prava ima i odgovornosti)
- Sukobi i njihovo rješavanje (poznavanje različitih vrsta sukoba, njihovih uzroka i mogućih ishoda, shvaćanje da sukobi mogu završiti na različite načine, a da je nasilje samo jedan od načina, shvaćanje da mir ima različite manifestacije kao npr. negativni mir – odsutnost oružanih sukoba te pozitivni mir – temelji se na socijalnoj pravdi, dobrobiti ljudi, povjerenju u sebe i druge, međunarodnom razumijevanju te uključuje i mir sa samim sobom)
- Koncept promjena i budućnost (shvaćanje glavnih problema razvoja te sadašnjih i budućih trendova razvoja, poznavanje osnovnih činjenica koje dovode do promjena, razumijevanje razlike između dugoročnih promjena te između poželjnih i nepoželjnih promjena, spoznaja o osobnim mogućnostima za stvaranje promjena).

Od ostalih autora izdvaja se još Layov model integralne održivosti koji se sastoji od četiri dimenzije održivosti (Lay, 2007). Autor ističe:

- biološko-ekološku održivost koja podrazumijeva sposobnost „društva da se dugoročno samoobnavlja kroz temeljne ekološke karakteristike na kojima počiva“
- ekonomsku održivost „društva, države, poduzeća ili sustava multinacionalnih kompanija“, pri čemu je vidljiva dodatna raščlamba pojma održivosti unutar struktura i izvan struktura (od lokalnog do globalnog!) društava kao „sposobnost da se načinima funkcioniranja obnavljaju i razvijaju u postojećem ili širem opsegu i tako stvaraju dobit“
- socio-kulturalnu održivost neke lokalne zajednice ili društva kao sposobnost potvrđivanja kroz stanja u društvu i načine ponašanja svojih pripadnika kroz koje se kontinuirano samoobnavljaju i afirmiraju (osjećaj smisla i ciljeva življenja, društvene vrednote i prakse koje doprinose socijalnoj integraciji)“, pri čemu autor dodatno elaborira značaj društvene afirmacije kao “osjećanje prakse i identiteta, pripadnosti, prakse i odabiri namijenjeni samorealizaciji“. Autorovo poimanje temelji se na promjenama u pojedincu kao pronalasku samoispunjenja, identiteta, osobnih vrijednosti i ponašanja, odgovornosti u skladu s društvenim kontekstom i kulturom življenja usmjerenoj k održivosti svih od pojedinaca do struktura društva
- politička održivost nekog društva, odnosno države kao sposobnost funkcioniranja na način da samoodređuje svoj kulturalni identitet i ukupnu sudbinu, uvjete rada i življenja ljudi... Riječ je o prakticiranju samoodređenja/samodeterminacije... politička održivost neke zemlje jest visoka ako je visoka razina političke samodeterminacije...“(Lay, 2007, 33). Određenje ove dimenzije autor shvaća u okvirima vrijednosti interesa, domoljubnih i afirmativnih nacionalnih interesa.

Ako se uzme u obzir priroda odgojno-obrazovne koncepcije, tada se nameće suradnja ili umrežavanje škole, obitelji i zajednice kao jedini održivi model. U preporukama za ostvarivanje očekivanja prijedloga *Nacionalnog kurikulumu međupredmetne teme Održivi razvoj* (MZOS, 2016, 10) preporuča se organizacija školskih projekata s ciljem primjene načela održivosti u radu škole i lokalne zajednice te uključivanje učenika, građana (npr. uključivanje u čišćenje i uređivanje okoliša),

roditelja i učitelja. Posebno se ističe Dodatna nastava Prirode i društva u kojoj učenici trebaju biti aktivno uključeni tijekom cijele školske godine, te aktivno sudjelovati u suradnji škole sa zajednicom.

Agencija za odgoj i obrazovanje u priručniku pod nazivom *Obrazovanje za održivi razvoj* (Mićanović, 2011, 14-15) izdvaja tri jednako vrijedne i međusobno prožete komponente:

- Društveno – socijalna komponenta: sloboda, sigurnost, stabilnost, zdravlje, razvoj osobnosti, jednakopravnost, solidarnost, održanje kulturne različitosti
- Gospodarstvo – ekonomska komponenta: učinkovitija upotreba resursa, nove proizvodne tehnologije, kvaliteta dobara i usluga, strukture vlasti, pravedna podjela materijalnih dobara, mogućnost zaposlenja
- Prirodni okoliš – ekološka komponenta: očuvanje prirodnih resursa, biodiverzitet, kružni tok tvari, emisije štetnih tvari, održivo iskorištavanje zemljišta, pravodobno i djelotvorno rješavanje problema, estetska vrijednost prirode.

Dimenziju Društvo Mićanović (2011, 14-15) opisuje kao težnju da društvo u cjelini teži zadovoljenju osnovnih potreba svih svojih članova, a različite društvene skupine teže zadovoljenju svojih specifičnih potreba radeći pritisak na vladajuće i upravljačke strukture. Ti su pritisci uzrok promjena koje dovode do razvoja društva. Napretkom smatramo promjene koje doprinose zadovoljenju egzistencijalnih potreba zajednice, a u skladu su s opće prihvaćenim civilizacijskim vrijednostima poput jednakosti i jednakopravnosti.

Gospodarsku dimenziju Mićanović (2011, 15) opisuje kroz gospodarstvo koje je „zamašnjak razvoja države“, jer omogućuje stvaranje dobiti koja se ulaže u zadovoljavanje potreba i poboljšanje uvjeta života društva u cjelini, društvenih skupina i pojedinaca. No, te potrebe i životni uvjeti jako se razlikuju u pojedinim državama, a i među društvenim skupinama unutar pojedinih država. Velike razlike između bogatih i siromašnih država, između bogatih i siromašnih društvenih skupina sada su tolike da postaju ozbiljna prijetnja daljnjem razvoju svjetskog gospodarstva. Mnogi se sada slažu da je ozbiljna ugroženost svjetskog okoliša i svjetske ekonomije posljedica neumjerene, nezasićene i bezumne potrošnje onoga malog udjela bogatih u ukupnom svjetskom stanovništvu. Nažalost, njihov način života nametnuo se kao opći ideal i cilj, iako sada postaje jasno da Zemlja jednostavno ne može podnijeti još

veći pritisak potrošnje i porast ekološkog otiska njezina cjelokupnog stanovništva. Upravo ova komponenta održivog razvoja sadrži najveći unutarnji konflikt i kontradikciju: potrošnja pokreće gospodarstvo i time omogućuje razvoj društva, ali istodobno proizvodi neminovne štete za okoliš. Stoga je za odgovorne gospodarstvenike i političare najveći izazov odabrati takve djelatnosti i stimulirati takve razvojne projekte i tehnologije koji će donositi dobit za razvoj društva, ali će minimalno utjecati na okoliš (Mićanović, 2011).

Prirodni okoliš ili ekološka komponenta opisuje se prema Mićanović (2011, 15) kao priroda koja je okvir, temelj i preduvjet razvoja društva i gospodarstva. Sve ljudske aktivnosti unose poremećaj u održavanje krhke prirodne ravnoteže, no neke poremećaje priroda može neutralizirati ili apsorbirati, a da se ravnoteža dugoročno ne remeti. Problem je gomilanje onih poremećaja koji će rezultirati trajnom promjenom ravnoteže nekog sustava. Ekosustavi su međusobno povezani pa se poremećaj ravnoteže u jednom može očitovati u mreži ekosustava ili čak u globalnom sustavu. Posebno je važno imati na umu da su mnogi resursi, bez kojih ne možemo zamisliti sadašnji svijet, neobnovljivi, odnosno da im je količina ograničena pa jedino logično postupanje može biti racionalnost iskorištavanja i istodobna stimulacija istraživanja zamjenskih sirovina i nove tehnologije. Takvo logično postupanje podrazumijeva smanjenje profita zbog ulaganja u istraživanja pa je ono često žrtva u utrci za brzom zaradom. Neki poremećaji u okolišu uzrokuju domino efekt i njihove su dalekosežne posljedice još uvijek teško sagledive. Dalekosežne posljedice neracionalnog ili neodrživog uništavanja, zbog kojeg su već nestale mnoge biološke vrste, jesu erozija i nestajanje tla te smanjenje udjela tropskih prašuma u globalnoj proizvodnji kisika i apsorpciji ugljikovog dioksida. Ipak, trebalo bi imati na umu da se sve to događa u ekstremno siromašnim i nerazvijenim zemljama, koje pritisnute funkcioniranjem svjetskog tržišta, često nemaju drugog izbora za ostvarenje ekonomske dobiti da bi osigurale minimum egzistencije stanovništva i opstanak vlastite države.

Ovaj kratki prikaz nedvosmisleno pokazuje da većina autora smatra kako je zapravo nemoguće međusobno odijeliti komponente održivog razvoja te da razmatrajući jednu od njih neminovno uključujemo i druge. Stoga možemo zaključiti da je održivi razvoj iznimno složen koncept vrlo opsežnog sadržaja. Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u tom kontekstu postaje temelj za pripremu novih naraštaja kako bi bili spremni suvereno i održivo upravljati gospodarstvom, društvom i prirodnim resursima.

3.1.1. Pristupi u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj

Kada su u pitanju pristupi u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj tada mnogi autori (Uzelac i sur. 2014; Armstrong 2011) preporučuju pristupe koji se u praksi ponajčešće susreću a to su: integrirani pristup, projektni pristup, problemsko istraživački pristup.

Kako su to pristupi koji su međusobno slični, nadopunjuju se i prožimaju, neki autori (Uzelac i sur. 2014) smatraju da iako su slični imaju i svoja specifična obilježja te da je primjereno govoriti o usporednim pristupima od kojih se na kraju očekuju veća postignuća učenika za održivi razvoj.

Integrirani pristup u današnje vrijeme postao je važan pogotovo zbog složenih veza problema održivosti, ali i zbog potrebe aktivnog uključivanja svakog učenika u susretu s njima. Neki autori (Uzelac i sur. 2014) smatraju da se integrirani pristup nekom problemu održivosti nalazi u svakodnevnom odgojno-obrazovnom radu osnovnih škola te podrazumijeva interdisciplinarni pristup razvoja osjetljivosti učenika za Održivi razvoj. Općenito gledano (Uzelac i sur. 2014, 54) od integriranog pristupa očekuje se:

- postupno stjecanje iskustva i znanja
- razvoj navika, stavova i ponašanja učenika prema pojedinim problemima održivog razvoja
- poticanje na aktivnost i odgovornost u skladu s psihofizičkim osobinama učenika
- osvještavanje za pojedine probleme održivosti.

Projektni pristup održivom razvoju prema Uzelac i sur. (2014) određuje se također kao „cjelovit način poticanja razvoja osjetljivosti učenika za održivi razvoj.“ Razlika između projektnog i integriranog pristupa očituje se ponajprije u načinima postavljanja problema održivog razvoja i traženja odgovora unutar jednog ili drugog pristupa. Autori ističu da ovakav pristup pretpostavlja veću samostalnost škole u organizaciji i vođenju odgojno-obrazovnog procesa, promjenu odnosa između učenika i učitelja te mogućnost suradnje s drugim sudionicima iz okruženja.

Uzelac i sur. (2014) problemsko-istraživački pristup ponajprije promatraju u svjetlu otvorenosti i izazova prema kompleksnosti suvremenih problema održivosti te smatraju da tim pristupom postavljanja pred određeni problem potiču učenike za samostalno traganje za odgovorima na pojedina kompleksna pitanja i probleme održivosti. Autori smatraju da ovaj pristup vodi ka uspješnijem snalaženju učenika u različitim kontekstima problema održivosti i otkrivanju raznih veza i odnosa među njima.

3.2. Uporišta za odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u nacionalnim i međunarodnim dokumentima i kurikulumu

Jurić (2007, u Tatković i sur. 2015,2) kurikulum kao pojam i strukturu opisuje kao „sveobuhvatan pojam koji podrazumijeva ciljeve, planiranje i programiranje rada koji prethodi izvedbi nastave, realizaciju odgojno-obrazovnog procesa i vrednovanje“, dok kurikulum škole opisuju kao „temeljni dokument kojim se predviđa rad, način djelovanja i utjecaj evaluiranja učinaka ukupnog školskog života na učenike i učitelje“.

Izdvojiti ćemo još definiciju pojma kurikulum kojom se kurikulum (Previšić, 2007, u Tatković i sur, 2015, 40) opisuje kao „znanstveno zasnivanje cilja, zadataka, sadržaja, plana i programa, organizaciju i tehnologiju provođenja te različite oblike evaluacije učinaka“.

Nacionalni okvirni kurikulum (MZOŠ, 2011) temeljni je dokument koji određuje bitne sastavnice odgojno-obrazovnog sustava, od predškolske razine do završetka srednjoškolskoga odgoja i obrazovanja. Osnovno obilježje *Nacionalnoga okvirnog kurikuluma* je prelazak na kompetencijski sustav i učenička postignuća (ishode učenja) za razliku od (do)sadašnjega usmjeravanja na sadržaje.

Odgojno-obrazovne vrijednosti kojima *Nacionalni okvirni kurikulum* daje osobitu pozornost, a koje su ujedno od velikog značenja za Obrazovanje za održivi razvoju jesu:

- znanje
- solidarnost
- identitet

- odgovornost.

U sklopu *Nacionalnoga okvirnog kurikulumu* (NOK) (2011) definirane su i međupredmetne teme. Obvezne su u svim nastavnim predmetima pa su ih nositelji odgojno-obrazovne djelatnosti u školi obvezni ostvarivati. Škole imaju mogućnost osmisliti načine ostvarivanja svake od međupredmetnih tema:

- Osobni i socijalni razvoj
- Zdravlje, sigurnost i zaštita okoliša
- Učiti kako učiti
- Poduzetništvo
- Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije
- Građanski odgoj i obrazovanje.

U svakoj od navedenih tema NOK-a (2011) prepoznaju se sadržaji odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, što daje značajno uporište za njegovu provedbu.

Interdisciplinarni pristup podrazumijeva ostvarivanje elemenata obrazovanja za održivi razvoj u sklopu svih odgojno-obrazovnih područja.

Novim prijedlogom *Nacionalnog kurikulumu* (MZOS, 2016) predložena je promjena druge teme „Zdravlje, sigurnost i zaštita okoliša“ te se ista dijeli na:

- Zdravstveni odgoj
- Održivi razvoj.

Tema održivi razvoj u prijedlogu *Nacionalnog kurikulumu* (MZOS, 2016) postaje međupredmetna tema sa svojim kurikulumom. Prijedlog međupredmetne teme Održivi razvoj (MZOS, 2016) daje okvir za:

- Odgojno-obrazovne ciljeve učenja i poučavanja međupredmetne teme Održivi razvoj
- domene u organizaciji kurikulumu međupredmetne teme Održivi razvoj
- odgojno obrazovna očekivanja po odgojno obrazovnim ciklusima i domenama
- učenje i poučavanje međupredmetne teme Održivi razvoj
- vrednovanje u međupredmetnoj temi Održivi razvoj.

U opisu međupredmetne teme Održivi razvoj u prijedlogu *Nacionalnog kurikulumu međupredmetne teme Održivi razvoj* (MZOS 2016) naglašava se da tema Održivi razvoj obuhvaća sve tri dimenzije održivosti (okolišnu, društvenu i ekonomsku) te njihovu međuovisnost. Nadalje, međupredmetna tema Održivi razvoj trebala bi pružiti učeniku spoznaje o raznolikosti, održivosti resursa, granici opterećenja, ljudskim potencijalima, osobnim i zajedničkim pravima i odgovornostima te podržati razvoj generičkih vještina kao što su praktičnost, poduzetnost, inovativnost, kritičko mišljenje, sposobnosti prilagodbe promjenama i sposobnost rješavanja problema (MZOS, 2016, 4).

Ostvarivanje međupredmetne teme Održivi razvoj prožima se kroz cjelokupni rad škole i prepoznatljiv je u kurikulumu škole, a ostvaruje se na obaveznim i izbornim predmetima, satu razrednika, integriranoj nastavi, u sklopu projekata, izvanučioničkoj nastavi, terenskoj nastavi, izvannastavnim aktivnostima te je povezana s ostalim međupredmetnim temama i područjima kurikulumu (MZOS, 2016, 4).

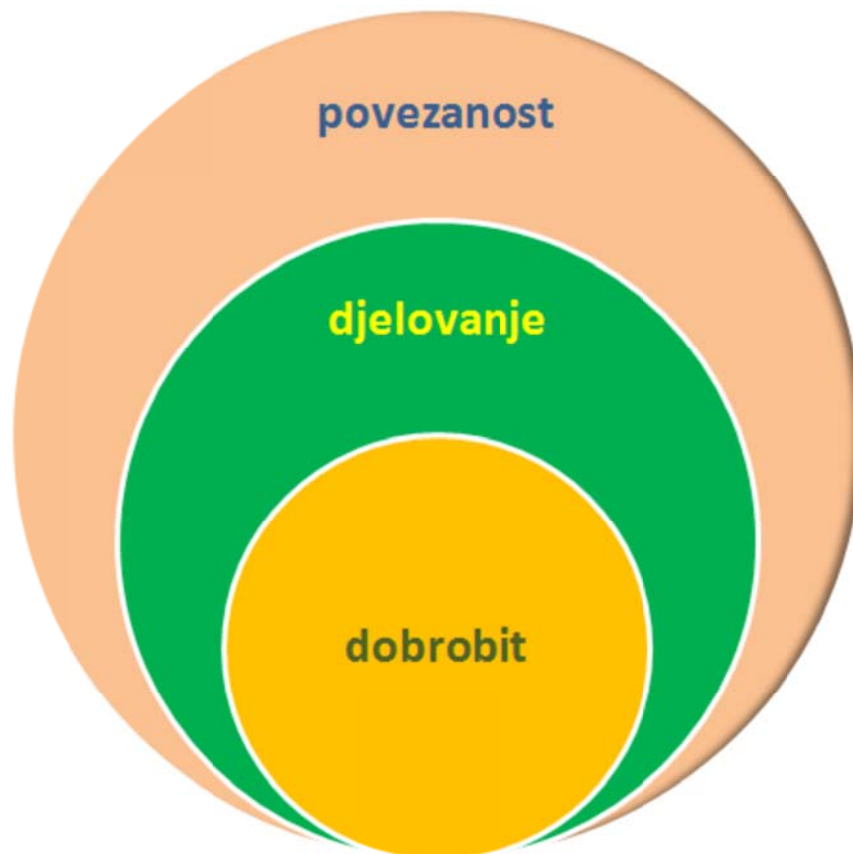
Kurikulum dijeli odgojno-obrazovne ciljeve učenja i poučavanja međupredmetne teme Održivi razvoj na:

- stjecanje znanja o raznolikosti prirode i razumjevanja složenih odnosa između ljudi i okoliša, razvijanje kritičkog mišljenja te osobne i društvene odgovornosti nužne za održivost
- promišljanje i stjecanje spoznaja o uzrocima i posljedicama ljudskog utjecaja na prirodu koje pridonose razvoju svih oblika mišljenja, osobito kreativnoga razmišljanja i rješavanja problema
- razvijanje solidarnosti, empatije prema ljudima i odgovornosti prema svim živim bićima i okolišu te motivacije za djelovanje na dobrobit okoliša i svih ljudi
- aktivno djelovanje u školi i zajednici s ciljem prepoznavanja potreba, osmišljavanje primjerenih i inovativnih rješenja i konkretnoga doprinosa zajednici
- poticanje razmišljanja orijentiranoga prema budućnosti i razvijanje osobne odgovornosti prema budućim generacijama, što je preduvjet za stvaranje društva temeljenog na održivom razvoju.

Autori kurikuluma ističu da su domene oblikovane na takvoj razini općenitosti da bi se omogućilo obuhvaćanje temeljnih područja međupredmetne teme Održivi razvoj, te su nastojali izbjeći uobičajenu podjelu (okoliš, društvo, ekonomija) jer smatraju da taj koncept više nije u stanju ispuniti ulogu osiguranja kvalitetnoga života u okvirima nosivog kapaciteta ekosustava. Zbog takvog pristupa autori određuju tri domene:

- povezanost
- djelovanje
- dobrobit,

koje djeluju kao integralna cjelina te ispunjavaju ulogu temeljnih koncepata za uspješno i primjenjivo učenje i poučavanje o održivom razvoju u 21.stoljeću (MZOS 2016, 6).

Slika 1. Domene u organizaciji kurikuluma međupredmetne teme Održivi razvoj¹⁰

¹⁰ Preuzeto s: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=24416> (7.7.2016.)

Domena povezanosti u kurikulumu međupredmetne teme Održivi razvoj zauzima središnje mjesto, jer bez znanja o mreži života u ekosustavima i njihovoj međusobnoj povezanosti nije moguće djelovati održivo u ljudskim zajednicama. Autori naglašavaju da je potrebno izgrađivati svijest o povezanosti kao temelj shvaćanja važnosti svjetskih ekosustava i prirodnih resursa za ostvarivanje najboljega u ljudskim potencijalima i za osiguranje dobre kvalitete života. Svijest o međusobnoj povezanosti svega na našem planetu omogućuje nam poimanje nužnosti pravedne raspodjele i održivog korištenja prirodnih resursa kako bismo ostali unutar granica opterećenja i iskorištavanja svjetskih ekosustava za naše potrebe (MZOS, 2016, 6).

Domena djelovanja u kurikulumu međupredmetne teme Održivi razvoj (MZOS, 2016) temelji se na tome da održivi razvoj ne postoji bez aktivnoga odnosa prema samome sebi i svijetu koji nas okružuje. Autori ističu da aktivni odnos pomaže u izgradnji samopouzdanja i samopoštovanja, jer je samo takva osoba sposobna djelovati u svijetu prema načelima održivosti i pravednosti. U domeni djelovanja autori posebno ističu učenje i poučavanje koje podržava inicijativu i poduzetnost, nudi primjenjive i ostvarive te inovativne i kreativne modele održivog razvoja. Djelovanje treba biti prikladno i utemeljeno na shvaćanju prava i odgovornosti koje imamo u odnosu na solidarno i brižno gospodarenje prirodnim resursima (MZOS 2016, 6).

Održivi se razvoj u domeni Dobrobiti shvaća kao proces osiguranja dobrobiti ljudi u okvirima kapaciteta ekosustava. Autori ističu važnost izgradnje poticajne okoline za postizanje dobrobiti na osobnoj razini radi kasnijeg postizanja dobrobiti na razini zajednice i društva. Autori ističu da znanja i osvještenost o povezanosti te potreba za prikladnim djelovanjem osiguravaju dobrobit i zadovoljstvo životom.

Neki autori (Tatković i sur., 2015) iskazuju potrebu za promjenama u karakteristikama kurikuluma, i to u smjeru: interdisciplinarnosti, integrativnosti i komplementarnosti nastavnih sadržaja i predmeta unutar kurikuluma. Upravo se te karakteristike u većoj ili manjoj mjeri nalaze i u novom *Prijedlogu Nacionalnog kurikuluma* (MZOS, 2016), a posebno se ističu u prijedlogu *Kurikuluma međupredmetne teme Održivi razvoj*. Nadalje, prijedlog kurikuluma sukladno polivalentnosti održivog razvoja, donosi očekivanja i ciljeve koji su slični ili se preklapaju s očekivanjima i ciljevima drugim međupredmetnim temama i nastavnim temama, te iz toga proizlazi da se pojedinim aktivnostima, može istodobno ostvariti više odgojno-obrazovnih ishoda i očekivanja.

Kada je u pitanju kurikulum usmjeren na razvoj kompetencija, neki autori (Tatković, Močinić, 2012, u Tatković i sur., 2015) opisuju kao proces usmjeren na razvijanje vještina i umjeća, kritičkog mišljenja, komunikacijskih i socijalnih vještina te sposobnost cjeloživotnog učenja. Autori smatraju da učitelj može, ali i treba nadopuniti kurikulum suvremenim spoznajama i relevantnim informacijsko-komunikacijskim tehnologijama te bi na taj način učinkovitije ostvario ciljeve i dostigao ishode učenja. U prijedlogu kurikuluma međupredmetne teme Održivi razvoj (MZOS 2016) realizacija ciljeva je razvijanje kreativnog i kritičkog mišljenja s ciljem rješavanja problema na temelju prethodno usvojenih znanja. Sukladno tome, lako se može zaključiti da prijedlog kurikuluma međupredmetne teme Održivi razvoj u velikoj mjeri prati i poštuje naputke znanstvene i stručne zajednice.

Neki autori (Tatković i sur., 2015) posebno ističu povezanost *Kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja* (MZOS, 2012) te dokumenta koji je proizašao iz njega *Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskoga odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole* (MZOS, 2014). Naglašava se da upravo ekološka dimenzija u navedenim dokumentima predstavlja temelj za održivi razvoj, a prema spomenutom programu uključena je u programima svih razreda osnovnog i srednjeg odgoja i obrazovanja. Autori ističu da ona obuhvaća održivi razvoj i lokalnu zajednicu, racionalno i odgovorno trošenje prirodnih resursa, odgovornost građana za održivi razvoj, ustavne odredbe o pravu na zdrav okoliš, održivi razvoj Republike Hrvatske, ulogu građana u održivom razvoju Europe i svijeta. Također, u *Programu* je sadržana i gospodarska dimenzija koja uključuje pravo na odgovorno gospodarstvo, poduzetnost i poduzetništvo, pravo na učenje za konkurentnost na tržištu, prava i zaštita potrošača, pravo i odgovornost u očuvanju i raspolaganju nacionalnim bogatstvima, pravo na rad te zaštitu i moć potrošača, utjecaj na proizvodnju, tržište i društvo potrošnjom.

Mogućnosti implementacije kurikuluma za odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, te mogućnosti nastavnog rada u školi su mnogobrojne. Neki autori (Tatković i sur. 2015, prema Denverly i sur., 2001; Uzelac, 2002; De Zan, 2005) ističu mogućnosti: rasprava i diskusija, programskog poučavanja, simulacije problema, didaktičkih igara, promatranja i eksperimentiranja, promidžbenih akcija, ekskurzija, terenske nastave, rada na projektima, škole u prirodi, tribina, parlaonica, okruglih stolova komunikacijskih panoa i sandučića, učenika aktivista, uključivanja u akcije na temu

održivog razvoja te sudjelovanje u natjecanjima o problemima održivog razvoja. Ovakve mogućnosti u određenoj mjeri participira većina odgojno obrazovnih institucija.

Prijedlog kurikuluma međupredmetne teme Održivi razvoj (MZOS, 2016) govori o mogućnosti informacijskih i komunikacijskih tehnologija kao doprinosu zornosti nastave i predočavanju sadržaja koji su teže dostupni neposrednom iskustvu, a vrijedan su izvor informacija za rad učenika. Neki autori (Tatković i sur. 2015, prema Tatković, Močinić, 2012; Tatković, 2011), kada je riječ o implementaciji odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u nastavnu djelatnost, posebno bitnim smatraju komunikacijsku i informacijsku dimenziju informacijskih tehnologija, koja omogućava promjene u metodici individualiziranim oblicima učenja i poučavanja, ali i mogućnošću suradnje i partnerstva među dionicima odgojnoga i obrazovnoga procesa.

Neki autori smatraju (Tatković i sur., 2015, prema Tatković, 2011) da se uključivanjem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u odgojno obrazovni proces, isti poprima značajke računalno komunikacijskog i interakcijskog procesa koji se ostvaruje u novim uvjetima i novom obrazovnom kontestu, a kao takav danas može biti sredstvo realizacije suvremene nastave, koja se zasniva na problemskim situacijama, istraživanju niza metoda učenja i poučavanja, tehnika, oblika individualnog i timskoga rada, anticipacije i kreativnosti.

Sama inicijativnost i politička spremnost i volja za implementaciju *Kurikuluma međupredmetne teme Održivi razvoj*, daje uporište i temelj za provođenje i istraživanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Što bi trebalo biti prioritetni cilj odgoja i obrazovanja temeljenog na suvremenim spoznajama i dostignućima.

2. 3. Povezanost odgoja i obrazovanja za održivi razvoj i nastavnog predmeta Priroda i društvo

Interdisciplinarnost u metodici nastave Prirode i društva te sadržaji birani iz prirodnih i društvenih znanosti (De Zan, 2005; Bezić, 1996; Pletenac, 1991), već samim sadržajem povezuju se s odgojem i obrazovanjem za održivi razvoj.

Mnogi autori (De Zan, 2005; Bezić, 1996; Pletenac, 1991) smatraju da sadržaji nastavnog predmeta Priroda i društvo trebaju omogućiti učeniku na početku školovanja stjecanje cjelovite spoznaje o svijetu koji ga okružuje.

Nastavni predmet Priroda i društvo prema *Okvirnom nacionalnom kurikulumu* održava se u prva četiri razreda osnovne škole. Dok se kasnije dijeli na nastavne predmete Prirodu, Povijest, Geografiju itd. (De Zan, 2005; Bezić, 1996; Pletenac, 1991).

Metodika nastave Prirode i društva, ali i većina autora (De Zan, 2005; Bezić, 1996; Pletenac, 1991) naglašava važnost razumjevanja kod učenika međuovisnosti prirode i čovjeka. Što daje veliki oslonac za realizaciju nastavnih sadržaja iz međupredmetne teme Održivi razvoj.

Povijesno gledano mnogi metodičari (De Zan, 1990; Sakač i sur., 2012) nastave Prirode i društva naglašavaju važnost Ekološkog odgoja, ali i odgojno-obrazovnog procesa usmjerenog ka zaštiti životne sredine, neki autori (Tatković i sur. 2015) ovakve oblike odgoja i obrazovanja u napomenama koriste kao odgoj i obrazovanje za održivi razvoj.

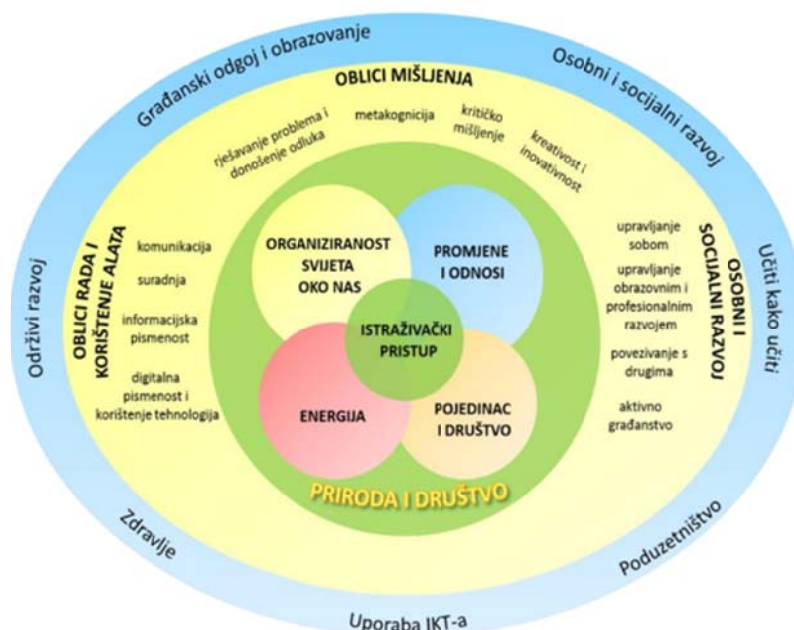
S obzirom na to da neki autori (De Zan, 1990) smatraju da su ekološki odgoj i obrazovanje uvode kao princip koji se primjenjuje u nastavi svih nastavnih područja i predmeta, može se pretpostaviti da je i u prošlosti postojala želja i potreba za međupredmetnom temom Održivi razvoj, koja se u nižim razredima ponajviše očitovala u nastavnom predmetu Priroda i društvo.

Prema De Zanu (2005) zadaci nastavnog programa nastavnog predmeta Priroda i društvo su sljedeći:

- razvijati sposobnost motrenja, kritičkog promatranja, logičkog zaključivanja, mišljenja, sposobnost samostalnog proširivanja i produblivanja znanja u suglasju s psihofizičkim sposobnostima
- primjenjivati stečeno znanje i razvijati iskustvo učenika u svakodnevnoj školskoj i životnoj praksi
- upoznati prirodna obilježja i ljepote zavičaja i domovine Hrvatske te razvijati potrebu za njihovo čuvanje, zaštitu i unapređenje

- shvatiti povezanost žive i nežive prirode i ulogu čovjeka u mijenjanju, uporabi i unapređivanju okoliša
- upoznati temeljne prirodno-znanstvene postupke kojima čovjek istražuje i upoznaje prirodu
- snalaziti se u prostoru zavičaja, na zemljovidu, upoznati temelje kartografske pismenosti
- razlikovati sadašnjost, prošlost i budućnost i snalaziti se na vremenskoj vrpci
- upoznati najvažnije događaje iz povijesti svoga zavičaja i domovine Hrvatske
- razvijati navike planiranja i ustrojavanja radom u učionici i izvan nje
- stjecati temeljne higijenske navike te čuvati svoje i tuđe zdravlje
- usvajati temeljna pravila ponašanja u prometu
- sudjelovati u razvoju humanih međuljudskih odnosa
- razvijati svjesnost o očuvanju okoliša.

U nastavi prirode i društva zamjetna je velika sklonost prema ekološkim sadržajima, ali je o opsegu i intenzitetu zahvaćanja pojedinih problema okoliša i društva teško suditi. U svakom slučaju program prirode i društva u razrednoj nastavi omogućuje prve ekološke spoznaje u školskom sustavu o tome kako čovjek mijenja prirodu i prilagođava je svojim potrebama. Javlja se potreba o zaštiti prirode (Starčević, Uzelac, 2002).

Slika 2. Organizacija nastavnog predmeta priroda i društvo¹¹

Zahvaljujući svojoj interdisciplinarnosti i povezanosti prirodnih i društvenih znanosti nastavni predmet Priroda i društvo može ponuditi okvir za konceptualno povezivanje s međupredmetnom temom Održivi razvoj.

U prijedlogu *Nacionalnog kurikulumu Prirode i društva* (MZOS, 2016) vidljiva je povezanost sadržaja održivog razvoja prvenstveno u odgojno-obrazovnim ishodima. Jedan od odgojno-obrazovnih ciljeva kurikulumu Prirode i društva je taj da učenik razvija inovativnost, kreativnost i otvorenost za nove ideje kako bi aktivno pridonosio održivom razvoju. Učenik bi trebao djelovati u skladu s održivim razvojem i unapređivanjem društva.

2.4. Uloga učitelja u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj

Kvalitetno obrazovanje ne može se kratkoročno procjenjivati jer je to veoma složen proces, ali je njegova kvaliteta vidljiva u vremenu i prostoru rada, življenja i

¹¹ Preuzeto s: <http://www.kurikulum.hr/20-6-2016-nacionalni-kurikulum-nastavnog-predmeta-priroda-drustvo-odgovori-priloge-strucnoj-raspravi/> (2.7.2016.)

izvršavanja zadaća. Ta se činjenica najkonkretnije provjerava u ulozi učitelja (Rosić, 1999.).

Definiranje pojma kvalitete i uloge učitelja zavisi od temeljnog opredjeljenja cilja i zadaća odgoja i obrazovanja, njegova ustrojstva na makro i mikro planu obrazovanja djelatnika u tom području, materijalnoj osnovi, nastavnim planovima i programima, metodologiji rada itd. (Rosić, 1999).

Kvaliteta odgoja i obrazovanja rezultat je rada učitelja, djelovanja, znanja i njegove primjene u praksi, umijeća i način vođenja korištenje mogućnosti i sposobnosti učenika i mogućnosti za razvoj. Kako bi rad učitelja bio kvalitetan, on to postiže kroz nekoliko koraka (Rosić, 1999):

- u prvom koraku traži se kvaliteta nastavnog procesa
- postigavši kvalitetu, ukida se prisila i strah učenika
- u trećem koraku učenici sami ocjenjuju svoj rad.

Učitelj upornim radom stvara kvalitetu i postaje mentor, savjetnik, organizator i suradnik za rad, a njegove odlike pridonose kvaliteti obrazovnog procesa (Rosić, 1999):

1. Uvažava druge
2. Traži rješenje
3. Kaže: „Dobar sam, ali bih mogao biti i bolji“
4. Vodi
5. Cijeni sebe i druge
6. Priznaje pogreške
7. Radi i više nego što mu je posao
8. Traži
9. Gradi komunikaciju
10. Ponaša se kao trener

11. Oslanja se na suradnju
12. Budi entuzijazam
13. Govori: Mi
14. Stiže prije vremena
15. Nalazi rješenje problema
16. Pokazuje kako se radi
17. Govori: krenimo
18. Pomaže ljudima da se razvijaju
19. Misli na sadašnjost i na budućnost
20. Daje primjer
21. Nalazi vrijeme za važne stvari
22. Bavi se ljudima
23. Nalazi i liječi uzroke
24. Kaže ljudima u kojoj su poziciji
25. Radi ispravne stvari
26. Trudi se da njegovi ljudi nešto stvore
27. Stvara povjerenja u druge
28. Zasluge pripisuje drugima
29. Nastoji najprije shvatiti druge
30. Sukobe razrješava prema načelu : „pobjednik – pobjednik“

Kvaliteta rada svakog učitelja zavisi od općeg, stručnog i pedagoško-psihološkog obrazovanja, pripreme za rad i izvođenja nastavnog procesa, permanentnog obrazovanja i usavršavanja, zanimanja za inovacije i njihovu primjenu u nastavnom

procesu, osobina organiziranja aktivnog učenja i stvaralačkog rada učenika, te osobina učitelja u ostvarivanju međuljudskog odnosa.

Kvalitetan je učitelj zapravo stvaralačka osoba koja sustavno radi na svom usavršavanju (Rosić, 1999).

Danas, u vrijeme kada je ekološka odgovornost globalni problem današnjice, javlja se dakle i potreba za odgojem i obrazovanjem učitelja za održivi razvoj kojim će se prenositi određene vrijednosti na mlade naraštaje.

Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj je proces koji se razvija od rane mladosti kada djeca čuvstveno doživljavaju prirodu. U školskoj dobi djeteta važno mjesto u odgoju i obrazovanju za okoliš ima roditelj, ali i učitelj. Stoga on treba u redovnoj nastavi osigurati učenicima upoznavanje i proučavanje bitnih ekoloških sadržaja i zakonitosti. Osim toga, učitelj usmjerava praktične aktivnosti učenika pomažući im u donošenju odluka. On time potiče emocije učenika koje imaju važnu ulogu u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj. Na taj način uloga učitelja nije transmisija znanja, nego kompleksno razvijanje ekološke svijesti učenika. Kada učitelj odabere i primijeni u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj „metode rješavanja problema“, njegova uloga postaje manje izrazita, a kvaliteta odgoja i obrazovanja za održivi razvoj znatnija.

Za uspješan rad u odgoju i obrazovanju učenika u provođenju odgoja obrazovanja za održivi razvoj nužna je povezanost učitelja i interdisciplinarno timsko planiranje, kako u školi tako i među drugim školama.

4. Suradnja obitelji i škole kao bitan čimbenik odgoja i obrazovanja za održivi razvoj

Mnogi navedeni primjeri ističu važnost suradnje i suradničkih odnosa obitelji i škole. Nužnost suradnje proizlazi upravo iz potrebe za dijalogom u svakoj situaciji u kojoj postoji više od jednog subjekta.

Ako se nadovežemo na zadaće odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, tada škola treba osigurati komunikaciju među dionicima odgoja i obrazovanja koji su prvenstveno obitelj i škola, a tek kasnije drugi dionici.

Uspješnost implementacije suradnje škole i obitelji kao bitnog čimbenika odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u školski kontekst uvelike ovisi i o spremnosti i kompetentnosti učitelja.

Rosić (1998) smatra da uspješnog učitelja odlikuje stalna suradnja s obitelji učenika i koordinirano djelovanje s obitelji u stvaranju optimalnih odgojnih, ali i obrazovnih ciljeva.

Kompetencije koje su potrebne za odgoj i obrazovanje (Tatković i sur., 2015) dio su društvenih i životnih vještina.

Posebno bitnim smatra se i komunikacijska i informacijska dimenzija komunikacijskih i informacijskih tehnologija u implementaciji odgoja i obrazovanja za održivi razvoj radi brže i jasnije suradnje, ali i partnerstva među dionicima odgojno-obrazovnog procesa (Tatković i sur., 2015).

Velik dio političkih dokumenata upućuje na bitnost suradnje roditelja i škole kao bitnog čimbenika odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, međutim, ovo područje nedovoljno je znanstveno istraženo te ostavlja prostora za daljnja istraživanja.

5. Primjer projektnog pristupa odgoju i obrazovanju za održivi razvoj s ciljem suradnje roditelja i škole: Očuvanje i zaštita izvornih pasmina domaćih životinja Republike Hrvatske

Projekt je namijenjen učenicima četvrtog razreda osnovne škole, teme su preuzete i prilagođene iz *Nastavnog plana i programa za osnovnu školu (2006)*. Predložak za tablicu preuzet je iz knjige Tatković i sur. (2015).

Na ovakav primjer projektnog pristupa odgoju i obrazovanju za održivi razvoj, a s ciljem uključivanja roditelja, ali i drugih dionika, odlučili smo se zbog širokog spektra tema koje uz sebe veže pojam izvornih pasmina životinja. Njihova tradicijska i povijesna, ali i ekološka i gospodarska važnost nudi mnoštvo aktivnosti koje se mogu povezati sa svim razredima osnovne škole, ali i povezati s većinom nastavnih predmeta te međupredmetnih tema. U primjeru ćemo se voditi temama koje su vezana za međupredmetnu temu Održivi razvoj.

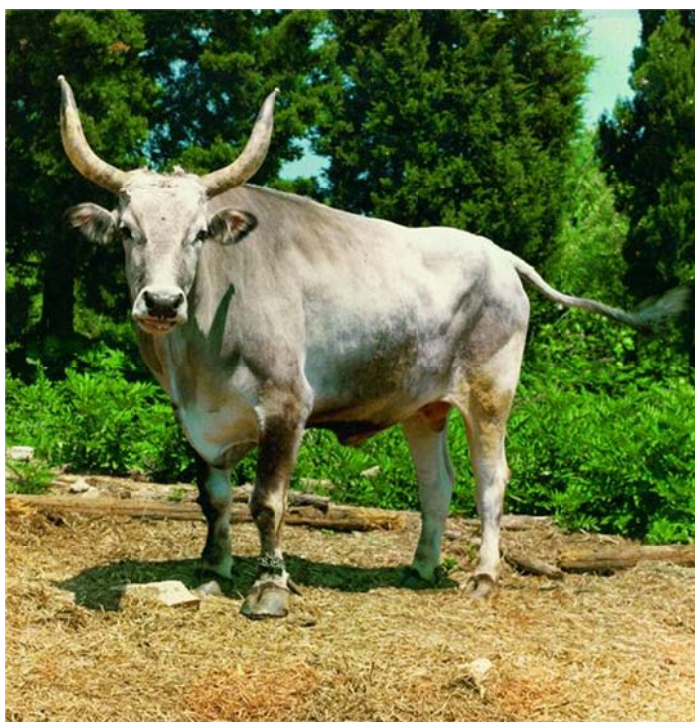
Cilj ovoga primjera je prvenstveno razvijati suradnju škole i obitelji. Osim povezanosti škole i obitelji u ovom primjeru pokušat će se dati i mogućnost povezivanja učenika iz različitih odjela, te povezivanje cjelokupne školske zajednice s lokalnim i nacionalnim poduzetnicima.

Slika 3. Istarski mih¹²

¹² Preuzeto s: <http://www.hrvatskifolklor.net/images/mihistra.png> (10.7.2016.)

Drugi cilj je odgojno-obrazovni u kojemu se naglasak stavlja na ekosustave (npr. Lonjsko polje) u kojima se uzgajaju životinje u održivom suživotu s prirodom te povezanost s drugim temama kao što su: povijesni dolazak (npr. Za vrijeme *Velikih osvajanja*) te geografski položaj (odakle su dolazile životinje), prijevod sa i na strane jezike (prvenstveno talijanski jezik), interkulturalna dimenzija, likovna i glazbena kultura (učenički crteži, tradicijska glazba i instrumenti) itd.

Slika 4. Istarsko govedo¹³

Trajanje projektne nastave trajalo bi tijekom jedne školske godine. Projekt bi bio zaokružen tiskanjem informativne brošure, a završni dio bila bi multimedijalna prezentacija u kojoj bi svaki razred u svojoj učionici imao predstavljanje svoga udjela u projektu, te film kojim bi se zokružio hodogram završne multimedijalne prezentacije.

Svi dionici projekta imali bi svoju definiranu ulogu. Tako da bi učenici pronalazili materijale, izrađivali likovne radove, prezentacije, a sve u skladu s gradivom i temama svoga razreda. Roditelji bi imali ulogu pomaganja učenicima i učiteljima u organizacijskim i prikupljačkim poslovima, npr. pomoć u intervjuiranju baka, djedova,

¹³ Preuzeto s: http://croatia.hr/Images/t900x600-639/croatia_istra_visnjan_boskarin.jpg (10.07.2016.)

ali i prijatelja i poznanika o načinima rada i suživotu s domaćim životinjama. Učiteljska uloga bila bi savjetodavna s ulogom moderatora te koordinatora svih aktivnosti vezanih uz projekt.

Kao oslonac za razradu projekta mogao bi poslužiti *Nacionalni program očuvanja izvornih i zaštićenih pasmina domaćih životinja u Republici Hrvatskoj*¹⁴.

Slika 5. Istarski magarac¹⁵

Važnost očuvanja i zaštite izvornih pasmina domaćih životinja leži u njihovom genetskom nasljeđu. Nasljeđu koje je stvarano tisućama godina, te pruža mogućnost i sigurnost za održivu proizvodnju hrane u budućnosti. Čovjek je domaće životinje učinio važnom sastavnicom genetskog, kulturološkog, ekološkog i ekonomskog nasljeđa¹⁶. Upravo ova obilježja ključna su za oslonac odgojno-obrazovnih aktivnosti vezanih za temu održivog razvoja.

¹⁴ Dokument dostupan na: http://www.azrri.hr/fileadmin/dokumenti-download/Nacionalni_program_o%C4%8Duvanja_izvornih_i_za%C5%A1ti%C4%87enih_pasmina_doma%C4%87ih_%C5%BEivotinja_u_RH.pdf (7.7.2016.)

¹⁵ Preuzeto s: <http://www.agroportal.hr/poljoprivreda/uzgojstoke/23750> (10.7.2016.)

¹⁶ Informacije preuzete sa: http://www.azrri.hr/fileadmin/dokumenti-download/Nacionalni_program_o%C4%8Duvanja_izvornih_i_za%C5%A1ti%C4%87enih_pasmina_doma%C4%87ih_%C5%BEivotinja_u_RH.pdf (7.7.2016.)

Slika 6. Istarska ovca¹⁷

Glavna tema ili problem je očuvanje i zaštita izvornih pasmina domaćih životinja, a podteme i probleme te načine suradnje roditelja, učenika i škole prikazat će se prema tablici.

Svrha	<ul style="list-style-type: none">• Realizirati projekt o zaštiti autohtonih domaćih životinja Republike Hrvatske, zaštiti okoliša te prirodnoj i kulturnoj baštini u kontekstu osiguranja održivog razvoja i zaštite živih bića te prirodnog i kulturnog okoliša.
Opis aktivnosti	

¹⁷ Preuzeto s: <http://www.agroklub.com/baza-stocarstva/ovcarstvo/istarska-ovca-40/> (10.7.2016.)

<p>(korelacije; metode poučavanja i učenja)</p>	<p>Hrvatski jezik – Književni jezik i zavičajni govor</p> <p>Priroda i društvo – Život životinja; Travnjak</p> <p>Glazbena kultura – Folklorna glazba</p> <p>Tjelesna i zdravstvena kultura – Narodni ples po izboru iz zavičaja</p> <p>Likovna kultura – Volumen i masa u prostoru</p> <p>Matematika – Mjerenje površine</p> <p>Učenici:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) Upoznaju se s temom ili problemom. Interaktivna igra i/ili edukativni film kao motivacija. b) Istražuju problem – rad na raznim vrstama multimedijalnih materijala. Istraživanje dokumentacija stanja u lokalnoj zajednici. Posjet farmi autohtonih domaćih životinja te intervjuiranje farmera. c) Oblikuju moguća rješenja problema – izrada umne mape, plakata... d) Izabiru najbolji pristup rješavanju problema – utjecaj tehnoloških farmi na okoliš te farmi autohtonih domaćih životinja – analiza. Autohtoni domaći proizvodi, eko proizvodi. e) Razvijaju plan akcije – Postavljanje plakata; prikaz rada široj zajednici; informiranje i prezentiranje rada lokalnoj zajednici. f) Javno predstavljaju ponuđeno rješenje –
--	---

	<p>Usmeno izlaganje; interaktivna izložba.</p> <p>g) Realiziraju projekt – Očuvanje i zaštita autohtonih pasmina domaćih životinja Republike Hrvatske – Suradnja s roditeljima i lokalnom zajednicom – racionalno korištenje dobara u svrhu očuvanja prirodnog i kulturnog okoliša.</p> <p>Aktivnosti učenika: Opis vanjskog prostora, opis životinje, izvještaji i putopisi, njegovanje dijalekta i lokalnog govora.</p>
<p>Vremenik /</p> <p>Resursi</p>	<p>Tijekom jednog polugodišta u nastavnoj godini – u korelaciji sa navedenim nastavnim predmetima.</p> <p>Novinski članci</p> <p>IKT – pronalaženje materijala na mrežnim mjestima</p> <p>Eko farma u lokalnoj zajednici</p> <p>Plakati</p> <p>Računalo, projektor</p>
<p>Način vrednovanja</p>	<p>Sadržaj i izvedba projekta</p>
<p>Troškovnik/</p> <p>Nositelj(i)</p> <p>odgovornosti</p>	<p>a) Učenici</p> <p>b) Učitelji roditelji</p> <p>c) Učitelji</p> <p>d) Učenici, osoba iz lokalne zajednice odgovorna za održivi razvoj, voditelj eko farme</p> <p>e) Učitelji</p>

	f) Učitelji g) Učenici, nastavnici, roditelji, lokalna zajednica.
--	--

Sadržaji međupredmetne teme Održivi razvoj i nastavnog predmeta Priroda i društvo, poslužili bi kao okvir za konceptualno povezivanje svih nastavnih predmeta ali i međupredmetnih tema.

Jezično izražavanje odvijalo bi se nakon izleta ili terenske nastave, posjeta eko farmi koja se bavi uzgojem domaćih autohtonih životinja. Prvenstveno se polazi od pretpostavke da učenici, posebice nižih razreda, upoznaju životinje iz svoga okružja. Ako uzmemo u obzir lokalitet Istre onda će to biti: istarsko govedo (boškarin), istarski magarac i istarska ovca. A za vrijeme izleta ili terenske nastave moguće je i intervjuirati osobe s toga lokaliteta te na taj način njegovati lokalni govor i narječje. Intervjuiranja provode i roditelji s učenicima izvan nastavnog rada.

6. Zaključak

Uspješna i održiva suradnja škole i obitelji smatra se bitnim čimbenikom postizanja kvalitete škole, a time i odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

Suradnički odnosi škole bitna su pretpostavka održivosti kurikularnih reformi i jačanja kompetencija učitelja za provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u suvremenim okolnostima. Istraživanja pokazuju (Kovač, Buchberger, 2013) da se svi dionici odgojno-obrazovnog procesa slažu u zagovaranju potrebe za jačanjem suradničke dimenzije škola i obrazovnog sustava, ali smatra se da uspješnost suradnje ovisi o inicijativi i entuzijazmu škole i pojedinih dionika.

Daljnji razvoj svakako bi trebao krenuti u smjeru istraživanja novih mogućnosti i oblika suradnje obitelji i škole u cilju realizacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, ali i kompetencija koje su potrebne učiteljima.

Razvoj odgoja i obrazovanja za održivi razvoj zasigurno leži i u realizaciji projekata čime dolazi do izražaja povezanost i suradnja između svih dionika odgojno-obrazovnog procesa u cilju stavljanja učenika u središte odgojno-obrazovnog procesa.

Sukladno tomu, odgojno-obrazovne institucije na svima razinama trebale bi biti pokretač što veće suradnje među svim dionicima odgojno-obrazovnog procesa, posebice u osnaživanju partnerskih i suradničkih kompetencija roditelja.

Naime, kako bez suradnje nema niti općeg održivog razvoja, tako niti bez suradnje škole i roditelja nema kvalitetnog odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

7. Literatura

1. Armstrong, C. M., (2011). Implementing Education for Sustainable Development: The Potential use of Time-Honored Pedagogical Practice from the Progressive Era of Education. *Journal of Sustainability Education*. 2 (2/2011).
2. Bezić, K. (1996). *Metodika nastave prirode i društva*, Zagreb, Školska knjiga.
3. De Zan, I. (2005). *Metodika nastave prirode i društva*, Zagreb, Školska knjiga.
4. De Zan, I., (1990). Ekološki odgoj u sistemu odgoja i obrazovanja. *Život i škola*, 39 (3/1990), 303-315.
5. Hrvatski sabor. (2009). *Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske*.
6. Kovač, V., Buchberger, I. (2013). Suradnja škola i vanjskih dionika. *Sociologija i prostor*, 51., 523-545.
7. Ljubetić, M. (2013). *Partnerstvo obitelji, vrtića i škole*. Zagreb: Školska knjiga
8. Mićanović, M. (ur.) (2011). *Obrazovanje za održivi razvoj*. Priručnik za osnovne i srednje škole. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
9. Miljević-Riđički, R., Pahić, T., Vizek Vidović, V. (2011). Suradnja roditelja i škole u Hrvatskoj: sličnosti i razlike urbanih i ruralnih sredina, 49, 165-184.
10. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske (2016). Nacionalni kurikulum međupredmetne teme Održivi razvoj (prijedlog)
11. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske (2016). Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta Priroda i društvo (prijedlog)
12. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (2011). Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje

13. Mrkonjić, A., Kolega, M. (2004). Suradnja škole i obitelji. Škola bez slabih učenika. U: Stevanović, M., Pula: Filozofski fakultet u Puli, 2004. 325-332.
14. Pletenac, V. (1991). Osnove metodike nastave prirode i društva. Zagreb: Školska knjiga.
15. Popović, G. (2008). Mala škola roditeljstva. Život i škola, 22 (55), 227-234.
16. Rađenović, A., Smiljanić, M. (2007). Priručnik za razrednike. Zagreb: Alinea
17. Rosić, V. (1998). Obiteljska pedagogija. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci
18. Rosić, V. (1999). Nastavnik – čimbenik kvalitete odgoja i obrazovanja. U: Rosić, V. (ur.), Nastavnik – čimbenik kvalitete u odgoju i obrazovanju, drugi međunarodni znanstveni kolokvij, zbornik radova, (str. 1 – 9), Filozofski fakultet Rijeka.
19. Rosić, V., Zloković, J. (2003). Modeli suradnje obitelji i škole. Đakovo: Tempo d.o.o, Pedagoška biblioteka za učitelje i odgajatelje.
20. Sakač, M. D., Cvetičanin, s., Sučević, V., (2012). Mogućnosti organiziranja odgojno-obrazovnog procesa u cilju zaštite životne sredine. Socijalna ekologija. 21 (1/2012), 89- 98.
21. Starčević I., Uzelac V., (2002). Djeca i okoliš. Zagreb: Adamić d.o.o.
22. Tatković, N., Diković, M., Štifanić, M. (2015). Odgoj i obrazovanje za razvoj danas i sutra. Ekološke i društvene paradigme. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
23. Uzelac, V., Lepičnik-Vodopivec, J., Anđić, D. (Djeca – odgoj i obrazovanje – održivi razvoj: u potrazi za novim perspektivama razvoja odgoja i obrazovanja djece za održivi razvoj. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga; Rijeka: Sveučilište
24. Vlada Republike Hrvatske (2011). Akcijski plan za obrazovanje za održivi razvitak

8. Prilozi

Slika 1. Domene u organizaciji kurikuluma međupredmetne teme Održivi razvoj.....	28
Slika 2. Organizacija nastavnog predmeta priroda i društvo.....	34
Slika 6. Istarski mih.....	39
Slika 3. Istarsko govedo.....	40
Slika 4. Istarski magarac.....	41
Slika 5. Istarska ovca.....	42

9. Sažetak

U radu se raspravlja o suradnji škole i obitelji kao bitnom čimbeniku odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Rad se temelji na pregledu literature i dokumenata iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj i održivog razvoja. Izlažu se temeljne pretpostavke o bitnim obilježjima suradnje škole i roditelja u ostvarivanju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u odgojno-obrazovnim institucijama. U drugom dijelu rada daje se primjer projektnog pristupa odgoju i obrazovanju za održivi razvoj s ciljem suradnje obitelji i škole.

Ključne riječi: obitelj, škola, suradnja, odgoj i obrazovanje za održivi razvoj, održivi razvoj

10. Summary

The paper shows the cooperation between school and family as an essential factor of education for sustainable development. The paper is based on theoretical reviewing the literature and documents in the field of education for sustainable development and the sustainable development. It presents the basic assumptions for sustainable development in educational institutions. In the second part of the paper is given an example of a project approach to the education for sustainable development with a goal of cooperation between family and school.

Keywords: family, school, cooperation, education for sustainable development, sustainable development.